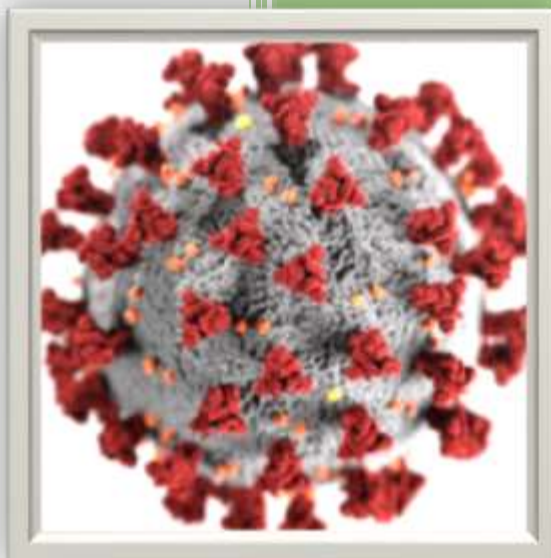

دانشگاه تربیت مدرس

دیده‌بانی علمی بیماری کووید ۱۹

گزارش علمی

Scientific Report

کشاورزی، روستا و کرونا

دکتر عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری

استاد گروه برنامه‌ریزی روستایی دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس

عضو هیأت مدیره انجمن علمی توسعه روستایی ایران

eftekhaa@modares.ac.ir

فضای مجازی آمیخته از اطلاعات علمی و شبه علمی است که ممکن است باعث سردرگمی استفاده‌کنندگان شود. هدف از این سلسله مباحث علمی، ارائه اطلاعات معتبر، دارای شناسنامه و تهیه شده توسط اساتید درباره کووید ۱۹ می‌باشد.

۳۱ فروردین ۱۳۹۹

گروه مطالعات علم و فناوری - ۲

ویروس عالم‌گیر کرونا و بیماری ناشی از آن به طور قطع بر شئون مختلف زندگی اعم از اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و زیست - محیطی و بر تعاملات انسانی بیشترین تأثیر را داشته‌است. فعالیت‌های مختلف بشری از جمله فرآیندها و فعالیت‌های اقتصادی تحت تأثیر این ویروس قرار گرفته‌است. جامعه روستایی و عشایری و بخش کشاورزی بدون اینکه به راحتی قابل محاسبه باشد تحت تأثیر آثار سوء بسیار زیاد این بیماری قرار گرفته و خسارات زیادی را متحمل شده‌است. برآورد شده‌است که کروناویروس در اقتصاد جهانی میلیاردها دلار درآمد را از بین ببرد. در این بین، روستاییان، عشایر و کشاورزان کمتر در محاسبات مورد توجه هستند. بعلاوه در این محاسبات بیشتر خدمات‌محور، به کشاورزی، روستا و عشایر ارجحیت می‌شود. چنانچه مدیریت مطلوب اعمال نگردد و این بی‌توجهی به بخشی از جامعه که همان جامعه روستایی و عشایری است استمرار یابد، خسارت بیش از گذشته گسترش خواهد یافت. آسیب‌هایی که این بیماری به اقتصاد جامعه روستایی و عشایری و بخش کشاورزی وارد می‌نماید، زیاد بوده و پیامدها و آثار آن بی‌تردید زیان‌بار و غیرقابل جبران است.

طی چند دهه برنامه‌ریزی و غفلت از جامعه روستایی، عشایری، بخش کشاورزی و شکاف این جامعه با جامعه شهری به دلیل اجرای برنامه‌هایی با محوریت شهری و مصرف‌گرایی، شاهد چالش‌های بی‌شماری در این جامعه بوده‌ایم. مهمترین دلیل این چالش‌ها، بی‌اعتنایی به بخش کشاورزی و جامعه روستایی و کم توجهی به شناخت آینده و تحلیل ناصحیح وقایع حال و آینده بوده‌است. تفکر وابستگی و واردات‌گرایی، آرمان‌خواهی تخیلی بخشی از کارگزاران و بی‌توجهی به ظرفیت‌های داخل، وقوع رخداد‌های طبیعی (مانند سیل، سرمازدگی و خشکسالی) در کنار مدیریت ضعیف، سرمایه‌گذاری ناکافی، پایین بودن بهره‌وری، مشکلات تولید، ناکارآمدی بازار، نفوذ کم دانش و فن‌آوری در حد بایسته به مزرعه در کنار وقوع پدیده‌ای به نام کرونا، جامعه روستایی و بخش کشاورزی را دچار آسیب جدی نموده‌است. در شرایط تحریم و استمرار رکود و تورم، شیوع ویروس کرونا بیش از پیش معیشت (زیست - اقتصادی) روستاییان را تحت تأثیر قرار داده‌است. هرچند که در شرایط عادی هم آنچنان که انتظار می‌رود جامعه روستایی از رفاه بهره‌مند نمی‌باشد؛ ولیکن شیوع کرونا معیشت و رفاه این قشر مولد را دچار مشکل نموده‌است. نکته حائز اهمیت این است که تشدید رکود و تورم و اثر آن بر پایداری و رقابت‌پذیری در زنجیره ارزش فعالیت‌های روستا و عشایر تأثیرگذار بوده و می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. در غیر اینصورت، بی‌اعتنایی به این مساله موجب خسارت‌های غیر قابل جبران خواهد شد.

آثار سوء ویروس کرونا بر جامعه روستایی و عشایری و بخش کشاورزی و روستایی

شیوع ویروس کرونا بر جامعه روستایی و عشایری و بخش کشاورزی و روستایی، آثار سوء گسترده‌ای دارد. پیامد شیوع ویروس کرونا بر کشاورزی و روستا با توجه به اضطراب حاکم بر جوامع انسانی، وقوع سیل و سرما، استمرار تحریم‌های ظالمانه و دسترسی ناکافی به اقلام خوراکی، دارویی و بهداشتی، تعطیلی کسب‌وکارها و کاهش توان درآمدی ابعاد مختلفی دارد که در زیر شرح داده می‌شوند.

۱. محدودیت و ممنوعیت صادرات محصولات

با پدیدار شدن کرونا و استمرار محدودیت و ممنوعیت صادرات محصولات، با از دست دادن بازارهای صادراتی که طی زمان و سالیان سال به دست آمده‌است، کشاورزی را با مشکلی جدی مواجه می‌کند. بدین‌سان که از نظر بازار مقصد، اعتماد به تأمین از طرف تجار ایرانی از بین می‌رود. این بی‌اعتمادی در مواردی غیر قابل جبران بوده و موجب از دست رفتن فرصت خواهد شد و چه بسا کشور دیگری جایگزین شود که رقابت را بسیار دشوارتر خواهد کرد. در نتیجه اعتماد و اطمینان مصرف‌کننده بازارهای هدف صادراتی نسبت به سلامت محصولات وارد شده از ایران کاهش می‌یابد و بازیابی اعتماد به بازاریان، بازار، جامعه و مصرف‌کننده بسیار هزینه‌بر و زمان‌بر و در مواردی غیر ممکن است. نبود امکان صادرات به مفهوم عدم وجود بازار برای محصول تولیدی کشاورز و روستاییان است.

۲. کاهش قابل توجه محصولات کشاورزی

کاهش قابل توجه محصولات کشاورزی طی مدتی که بیماری کرونا پدید آمده‌است کاملاً آشکار می‌باشد. ادامه ممنوعیت صادرات بخش کشاورزی از یکسو و نبود استانداردها و مقررات بهداشتی و پروتکل‌های مربوطه برای کشاورزان محیط‌های باز و بسته و درخانه ماندن خودخواسته کشاورزان و به کشت نبردن زمین‌ها در بهار، از سوی دیگر، کاهش قابل توجه محصولات کشاورزی را بدنبال خواهد داشت.

۳. افزایش تقاضای داخلی

از دست دادن بازارهای وارداتی اقلام غذایی کشورهای مبدأ وارداتی به ایران به دلیل اعمال محدودیت و کنترل شدید و تعطیلی واحدها و همچنین افزایش تقاضای داخلی در آن کشورها به دلیل جو روانی حاکم بر آن جوامع و ضرورتاً جلوگیری از صادرات این اقلام، منجر به کمبود و افزایش قیمت مواد غذایی در بازار داخل خواهد شد.

۴. تخریب منابع طبیعی مرتعی

با شروع اوج کرونا و اعلام کنترل رفت‌وآمدهای درون و بین استانی، عشایر کوچرو که در قشلاق بسر می‌بردند با یک‌ماه تأخیر عرفی جهت رسیدن به ییلاق مواجه شده‌اند. چون برای ذخیره تغذیه دام از قبل پیش‌بینی نشده بود، افزون بر کاهش وزن و تلفات، مجبور به چرای دام بیش از زمان معقول در مراتع شدند که این خود فشار بر مراتع و تخریب آن‌ها را به همراه دارد.

۵. شرایط اقتصادی (تورم و گرانی) و تهدید امنیت غذایی

افزایش قیمت و احتکار محصولات کشاورزی در کنار کاهش درآمد، تورم و گرانی، و شرایط اقتصادی موجب تهدید امنیت غذایی مردم به ویژه در روستاها شده و این جامعه را در تأمین امنیت غذایی از ناحیه سیری سلولی دچار اختلال کرده‌است. بنابراین سلامت و ایمنی در این جامعه کاهش یافته و شرایط برای ورود خسارت‌های بیماری کرونا بیشتر خواهد شد.

توصیه برای مسئولان

نظر به آثار سوء ویروس کرونا بر جامعه‌ی روستایی و عشایری و بخش کشاورزی با وجود تلاش‌های مسئولان چند توصیه راهبردی زیر را می‌توان مطرح کرد.

۱. حمایت‌های دیپلماتیک و تعامل با کشورها

در شرایط کنونی، محدودیت و ممنوعیت صادرات محصولات و از دست‌دادن بازارهای صادراتی، تهدید جدی برای بازار صادراتی محصولات کشاورزی - که حاصل دسترنج روستاییان هست - بوده و کشور را از منابع درآمدی و ارزآوری محروم می‌کند.

در این چارچوب، حمایت از روستا و کشاورزی به ویژه حمایت‌های دیپلماتیک و تعامل با کشورها فوق‌العاده اهمیت پیدا می‌کند. شواهد نشان می‌دهد که برخی از کشورها اعلام کرده‌اند افرادی مبتلا به کروناویروس از مبدأ ایران را شناسایی کرده‌اند. قطعاً این افراد، روستایی و کشاورز نیستند ولیکن به دلیل داشتن ملیت ایرانی و ترس از تعمیم‌پذیری موضوع، ممنوعیت برای کشور ما ایجاد شده و شرایط برای صادرات سخت و سخت‌تر می‌گردد.

از این رو ورود جدی دولت در این مسئله و دیپلماسی فعال تر، می تواند تا حدود زیادی به حل این مشکل کمک کند. مسئله فعال بودن سیستم دیپلماسی دولت از آن جهت اهمیت دارد که در ارتباط با واردات هم به شیوه دیگری مشکل بروز نموده است.

۲. تنظیم استانداردها و مقررات بهداشتی و پروتکل های مربوطه برای کشاورزان محیط های باز و بسته

حمایت از روستا و کشاورزی، به ویژه حمایت ها از طریق تنظیم استانداردها و مقررات بهداشتی و پروتکل های مربوطه و تقویت مراکز بهداشتی و خانه های بهداشت اهمیت دوچندان می یابد. هرچند که کنترل و مراقبت توسط خود کشاورزان و روستاییان و فعالین فرآیند صادرات از تولید و لجستیک تا بازرسان ها فوق العاده اهمیت پیدا می کند.

۳. اعمال مدیریت منطقی اطلاع رسانی مناسب و مطلوب

پدیده کرونا، به طور مستقیم با سلامتی انسان ارتباط دارد. خانوار و افراد، نسبت به سلامتی خود حساسیت بالایی داشته و عکس العمل نشان می دهند و نسبت به توصیه های پزشکی اهتمام می ورزند. در واقع سرمایه اجتماعی نسبت به توجه به مسئله سلامتی و پزشکی در حد بالایی است. بنابراین با توجه به توصیه رسانه ها و فضای مجازی نسبت به مصرف اقلام خاص، تقاضای خانوار برای آن ها افزایش یافته و با افزایش تقاضا قیمت محصول افزایش می یابد. این مسئله در ارتباط با برخی از میوه ها و سبزیجات محسوس تر است. بر این مبنای بر اساس تجربیات گذشته، انتظار کمبود اقلام مصرفی و افزایش قیمت، خانوارها را به سمت ذخیره سازی و انبار کردن پیش برده و این خود منجر به افزایش بیشتر قیمت خواهد شد. از این منظر هم جامعه روستایی که در معیشت (زیست - اقتصادی) دچار مشکل است، آسیب بیشتری می بیند.

۴. داشتن برنامه مشخص و مدون برای حمایت زیست - اقتصادی از روستاییان و کشاورزان

تجربه نشان داده است که با افزایش قیمت، دسترسی اقتصادی جامعه روستایی به اقلام خوراکی کمتر می شود. برگشت پذیری قیمت بر اساس تجربه، همواره محتمل نبوده و افزایش قیمت ایجاد شده باعث عمیق تر شدن تورم می گردد و روستاییان از هر سو دچار فشار می شوند. از این منظر بر داشتن برنامه مشخص و مدون برای حمایت از روستاییان، عشایر و کشاورزان، تأمین سبد غذایی و کمک معیشتی (زیست - اقتصادی) توصیه اکید می شود.

۵. حمایت از کسب‌وکارهای روستایی و عشایری و کشاورزی

بسیاری از کسب‌وکارهای مرتبط با بخش کشاورزی که به طور زنجیروار با هم ارتباط دارند با گسترش کرونا تعطیل و دچار خسارت می‌شوند. شبکه مویرگی در انتهای زنجیره ارزش در بخش کشاورزی، در برخی نقاط مصرف (مانند رستوران‌ها، هتل‌ها و ...) که ارائه خدمت برای تأمین غذا دارند را با مشکل مواجه نموده و این مسأله عکس‌عملی منطقی در تأمین مواد اولیه غذایی ایجاد خواهد نمود و در نتیجه کل زنجیره را در این شبکه با چالش روبرو می‌کند. بنابراین علاوه بر جنبه‌های تولیدی و تجاری، از نظر گردشگری نیز با بروز این بیماری و اعمال قرنطینه، منابع درآمدی روستاییان و عشایر از محل گردشگری نیز از بین رفته‌است. این مسئله خود تأمین نقدینگی در برخی از روستاهایی که از این طریق منبعی کسب نموده و طی یک فرآیند و بده بستان‌های داخلی وارد چرخه تولیدی می‌کردند را دچار وقفه و خلاء می‌کند. بخشودگی و استهمال وام روستاییان و کشاورزان می‌تواند به برخی از خانوارهای این جامعه آسیب‌پذیر، کمک شایانی کند. داشتن برنامه ویژه برای جامعه روستایی در این شرایط حداقل انتظار می‌باشد. این حمایت از کسب‌وکارهای روستایی و عشایری و کشاورزی آثار بسیار مناسبی بر این جامعه خواهد داشت.